INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA BULLINGNING OLDINI OLISH

Ishnatova Ozodaxon Sirodjovna
ozodalogo@gmail.com
Qo'ziboyeva Indira Xudayberganqizi
indiraqoziboyeva359_@gmail.com
Xolova Gulnoza Avazovna
xolovagulnoza314@gmail.com
Shomurotova Dinora Xayitboy qizi
shomurotovadinora570@gmail.com
Shanadirova Dilnoza Ikromjonovna
dilnozashanadirova06@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim muhitida bullingning oldini olish masalasi O'zbekiston sharoiti hamda amaldagi normativ-huquqiy asoslar bilan uzviy bog'liq holda tahlil etiladi. Inklyuziv sinflarda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilar nafaqat akademik jihatdan moslashuv, balki ijtimoiy qabul qilinish, tengdoshlar bilan samarali muloqot va psixologik xavfsizlik nuqtayi nazaridan ham qo'shimcha qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezadi. Maqolada bullingning inklyuziv ta'lim muhitida namoyon bo'lish shakllari, uning psixologik hamda pedagogik oqibatlari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, ushbu muammoning oldini olishda maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalarning o'rni va mas'uliyati tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasida bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishga doir qonunchilik, psixologik xizmat faoliyatini tartibga soluvchi nizomlar hamda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan qarorlar asosida bulling profilaktikasining ustuvor yo'nalishlari umumlashtiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim muhitida bullingning oldini olish tizimli, ko'p subyektli va profilaktik yondashuvni talab qiladi.

Kalitso'zlar: bulling, inklyuzivta'lim, zo'ravonlikprofilaktikasi, alohidata'limehtiyojlari, psixologikxavfsizlik, maktabpsixologi, tengdoshlarmunosabati, inklyuzivmuhit, O'zbekiston.

Аннотация:В данной статье рассматривается вопрос профилактики буллинга в условиях инклюзивной образовательной среды с учетом условий Узбекистана и действующей нормативно-правовой базы. В инклюзивном классе дети с особыми образовательными потребностями нуждаются не только в академической адаптации, но и в дополнительной поддержке в аспектах социального принятия, общения со сверстниками и психологической безопасности. В статье освещаются проявления буллинга в инклюзивной среде, его психологические и педагогические последствия, а также роль школьных психологов, педагогов и родителей в его предупреждении. На основе Закона Республики Узбекистан о защите детей от всех форм насилия, положения о психологической службе, решений, направленных на развитие инклюзивного образования, а также национальных научных статей обобщаются основные направления профилактики буллинга. По результатам исследования сделан вывод о том, что профилактика буллинга в инклюзивной среде требует системного, многосубъектного и профилактически ориентированного подхода.

Ключевые слова:буллинг, инклюзивное образование, профилактика насилия, особые образовательные потребности, психологическая безопасность, школьный психолог, взаимоотношения сверстников, инклюзивная среда, Узбекистан.

Abstract: This article examines the issue of bullying prevention in an inclusive educational environment in relation to the conditions of Uzbekistan and the current legal and regulatory framework. In an inclusive classroom, children with special educational needs require not only academic adaptation, but also additional support in terms of social acceptance, peer communication, and psychological safety. The article highlights the forms of bullying in an inclusive environment, its psychological and pedagogical consequences, as well as the role of school psychologists, teachers, and parents in its prevention. Based on the Law of the Republic of Uzbekistan on protecting children from all forms of violence, the regulation on psychological services, decisions aimed at the development of inclusive education, and national scientific articles, the main directions of bullying prevention are generalized. According to the results of the study, bullying prevention in an inclusive environment requires a systematic, multi-actor, and preventive approach.

Keywords: bullying, inclusive education, violence prevention, special educational needs, psychological safety, school psychologist, peer relations, inclusive environment, Uzbekistan.

KIRISH

So‘nggiyillardaO‘zbekistondainklyuzivta’limnirivojlantirishbo‘yichaqatoramaliyvanormativchoralaramalgaoshirilmoqda. Maktabgachavamaktabta’limivazirliginingrasmiyma’lumotigako‘ra, 2024 yilyakunidainklyuzivta’limjoriyetilganmaktablarsoni 947 tagayetgan. Bu esainklyuzivsinfningichkiijtimoiy-psixologikiqlimini, ayniqsa, alohidata’limehtiyojigaegao‘quvchilarningxavfsizliginita’minlashmasalasiniyanadadolzarbqilibqo‘ydi. Inklyuzivsinfda bulling muammosio‘tasezgir masala hisoblanadi. Chunkibundaysinfdao‘quvchilaro‘rtasidagifarqlarko‘proqko‘zgatashlanadi, buesaayrimhollardamazaxqilish, ajratibqo‘yish, kamsitish, doimiybosimo‘tkazishyokiijtimoiychetlatishkabiko‘rinishlardanamoyonbo‘lishimumkin. Ayniqsa, alohidata’limehtiyojigaegabolalartengdoshlartomonidanqabulqilinmaslikyokisalbiystigmalashuvxavfigako‘proqduchkelishimumkin. O‘zbekistonRespublikasining 2024 yil 14 noyabrdagi “Bolalarnizo‘ravonlikningbarchashakllaridanhimoyaqilishto‘g‘risida”giqonunibolalarganisbatanzo‘ravonlikxavfiostidabo‘lganholatlarnianiqlash, baholash, himoyarejasiniishlabchiqishva monitoring qilishbo‘yichaaniqmexanizmlarnibelgilaydi. Bu hujjatmaktabmuhitida, xususaninklyuzivsinflardabullingnioddiyintizombuzilishiemas, balkibolanihimoyaqilishnuqtainazaridanko‘rilishilozimbo‘lganijtimoiy-huquqiy masala ekaniniko‘rsatadi.

METODOLOGIYA

Ushbumaqolaanalitik-sharhiyxaraktergaegabo‘lib, undainklyuzivta’limmuhitidabullingningoldiniolishmasalasiquyidagimetodlarasosidao‘rganildi:

HUJJATLAR TAHLILI

MaqoladaO‘zbekistonRespublikasiningbolalarnizo‘ravonlikdanhimoyaqilishgadoirqonuni, maktablardapsixologikxizmatfaoliyatinitashkiletishbo‘yichanizom, inklyuzivta’limnirivojlantirishvaxavfsizinklyuzivmuhityaratishgaoidqarorlartahlilqilindi. Ushbuhujjatlar bulling profilaktikasinihuquqiy, pedagogikvapsixologikjihatdanyoritishimkoniniberdi.

ILMIY ADABIYOTLARNI O‘RGANISH

Milliyilmiymaqolalarorasidan bulling, maktabzo‘ravonligi, o‘quvchilarningpsixologikxavfsizligivaantibullingfaoliyatigabag‘ishlanganishlanmalartanlabolindi.

Xususan, Z. Z. Axrorovning “Bulling vauningoqibatlari”, D. Mahmudovning “O‘quvchilarningpsixologikxavfsizliginita’minlash: muammolarivayechimlari”, T. Y. Ruzimovaning “Umumta’limmaktablaridamaktabpsixologlaritomonidanantibullingfaoliyati: metodologikyondashuv” kabimaqolalaritahlilqilindi

QIYOSIY-TAHLILIY YONDASHUV

Inklyuzivta’limgaoidmanbalarhamda bulling profilaktikasigadoirmaqolalaro‘zaroqiyoslandi. Shu asosdainklyuzivsinfsharoitida bulling xavfinikuchaytiruvchiomillarvaularnikamaytirishningsamaralimexanizmlariumumlashtirildi.

MUHOKAMA

Inklyuzivmuhitdabullingningoldiniolishoddiytartib-intizommasalasiemas, balkibolanihimoyaqilish, ijtimoiymoslashuvnita’minlashvaxavfsizta’limmuhitiyaratishningkompleksqismidir. Bulling o‘ziningochiqvayashirinshakllaridanamoyonbo‘lishimumkin: mazaxqilish, tahqirlash, ijtimoiychetlatish, doimiykamsitish, fizikbosimyokikiberzo‘ravonlik. Inklyuzivsinfdabundayxatti-harakatlaralohidata’limehtiyojigaegabolalardaqo‘rquv, o‘zigaishonchsizlik, ijtimoiychekinishvamaktabganisbatansalbiymunosabatnikuchaytirishimumkin.

Shu jihatdanmaktabpsixologiningrolialohidaahamiyatkasbetadi. T. Y. Ruzimovavahammualliflarantibullingfaoliyatinimetodologikyondashuvasosidayoritib, maktabpsixologifaqatmuammoyuzbergandankeyinemas, balkioldiniolishbosqichida ham faolqatnashishizarurliginiko‘rsatadi. Psixologningdiagnostika, profilaktika, intervensiyavamaslahatfunksiyalaribullinggaqarshitizimliishningasosiybo‘g‘inlaridanbirihisoblanadi. D. Mahmudovo‘quvchilarningpsixologikxavfsizliginita’minlashdagidolzarbmuammolarqatorida bulling, stress, oilaviyvapedagogikmuhitdaginomuvofiqlikhamdapsixologikxizmatlaryetishmasligiinisanabo‘tadi. Bu jihatinklyuzivmuhitdaayniqsamuhim, chunkibundaysinfda har biro‘quvchininghissiyholativatengdoshlaribilanmunosabatlariuzluksizkuzatibborilishikerak. Normativbazada ham buyondashuvmustahkamlangan. “Bolalarnizo‘ravonlikningbarchashakllaridanhimoyaqilishto‘g‘risida”giqonundazo‘ravonlikdanjabrl anganyokizo‘ravonlikxavfiostidabo‘lganbolalarnianiqlash, hayotiyvaziyatinibaholash, himoyarejasinituzishva monitoring qilishtartiblaribelgilangan. Muhimi, burejalarniishlabchiqishdategishlimutaxassislarvazarurhollardaqonuniyvakillarishtirokinazardatutiladi. Bu esamaktab, oilavamutaxassislarhamkorligidaantibullingtiziminiqurishzarurliginiko‘rsatadi.

NATIJALAR

Tahlilnatijalarigako‘ra, inklyuzivta’limmuhitidabullingningoldiniolishquyidagiasosiyyo‘nalishlarorqalisamaralitashkiletilishimumkin:

1. Huquqiyvatashkiliyasosnimustahkamlash. Maktablardabolalarnizo‘ravonlikdanhimoyaqilishgadoirichkitartiblar, axloqkodekslari, xavfsizmuhitsiyosativashikoyatmexanizmlaribo‘lishizarur. Qonunvanormativhujjatlarbundaytizimniyaratishuchunasosberadi.
2. Maktabpsixologiningantibullingfaoliyatinikuchaytirish. Psixologtomonidanxavfguruhidagio‘quvchilarnianiqlash, sinfiqlimini monitoring qilish, profilaktiktreninglar, individual maslahatvamojarolivaziyatlargaertaaralashuvkabichoralarko‘rilishikerak.

3. Pedagoglarkompetensiyasinioshirish. O‘qituvchi bulling alomatlariniertatanishi, inklyuzivkommunikatsiyamadaniyatinishakllantiraolishivasinfdahurmat, hamkorlik, bag‘rikenglikkaasoslanganmuhityaratishizarur. Bundapsixologikxizmatvametodikyordammuhimo‘rintutadi.

4. Ota-onalarbilanhamkorlik. Bullingningoldiniolishfaqatmaktabningvazifasiemas. Ota-onalarboladagihissiyo‘zgarishlar, ijtimoiychekinishyokiqo‘rquvbelgilarigae’tiborberishi, maktabbilantezkoraloqadabo‘lishizarur. UNICEF tavsiyalarida ham bola bilan bulling haqidaochiqgaplashishvamaktabrahbariyatibilanhamkorlikqilishmuhimligita’kidlangan.

5. Inklyuzivmadaniyatnishakllantirish. Inklyuzivsinfdaturlicharivojlanishxususiyatlarigaegabolalarningbir-biriniqabulqilishi, farqlarnihurmatqilishivaijtimoiyhamkorliknio‘rganishi bulling profilaktikasiningengmuhimprofilaktikbosqichihisoblanadi.

XULOSA

Inklyuzivta’limmuhitidabullingningoldiniolishzamonaviymaktaboldidagiengmuhimpsixologik-pedagogikvazifalardanbiridir. Ayniqsa, alohidata’limehtiyojigaegabolalaruchun bulling xavfinafaqathissiyjarohat, balkiijtimoiymoslashuvvata’limsamaradorligigabevositasalbiyta’sirko‘rsatadi. Shu boisinklyuzivsinfdaxavfsizmuhityaratish har birpedagog, psixolog, ota-onavata’limmuassasasirahbariyatiningumumiyvazifasibo‘lishilozim.

Tadqiqottahlilishuniko‘rsatdiki, bullingningoldiniolishbo‘yichasamarali model huquqiyhimoya, maktabpsixologikxizmati, pedagogikprofilaktika, ota-onalarbilanhamkorlikvainklyuzivmadaniyatnirivojlantirishninguyg‘unligigaasoslanishikerak. Faqatshuholatdainklyuzivta’limmuhitida har bir bola o‘zinihimoyalangan, qabulqilinganvaqadrlangan his eta oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekistonRespublikasiQonuni. Bolalarnizo‘ravonlikningbarchashakllaridanhimoyaqilishto‘g‘risida. O‘RQ-996, 2024 yil 14 noyabr. Lex.uz.
2. O‘zbekistonRespublikasiVazirlarMahkamasining 2019 yil 12 iyuldagi 577-son qarori. O‘quvchilarnipsixologik-pedagogikqo‘llab-quvvatlashishlariniyanadatakomillashtirishto‘g‘risida.
3. O‘zbekistonRespublikasiPrezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-son qarori. Ta’lim-tarbiyatiziminiyanadatakomillashtirishgaoidqo‘shimchachora-tadbirlarto‘g‘risida
4. Maktabgachavamaktabta’limivazirligi. 2024-yilda amalgaoshirilganishlarto‘g‘risidama’lumot. 2026
5. Sirozhiddinovna, I. O. (2025). Use of Self-Massage Techniques in Speech Therapy Practice. Action Research Journal Indonesia (ARJI), 7(4), 2475-2488.
6. Ishmatova, O. (2025). THE ROLE OF PHONETIC RHYTHMICS IN NATIONAL SURDOPEDAGOGY. Revista INTER EDUCA, 1, 12-22.
7. Ishmatova, O. (2025). Bilingualism and Its Impact on Speech Development of a Child. Journal of Cluster Science, 5, 12-22.

8. Ишматова, О. С. (2020). Инклюзивтаълимгакохлеаримплантбўлганболаларнимуваффақиятлиреабилитацияқилиш омиллари. Science and Education, 1(Special Issue 4), 186-195.